

ÉVFORDULÓK

Kőrösi Csoma Sándor üzenete

Születésének 215., jelképnek is hatalmas útjára indulásának 180. évfordulóját ünnepeljük ebben a Kőrösi Csoma Sándornak szentelt esztendőben. Egy évvel államalapításunk millenniumi évfordulója előtt valóságos lelkigyakorlat Csoma Sándorra emlékeznünk, hiszen az elmúlt évezredben a hozzá hasonló lelkületű, akaraterejű és erkölcsi tartású emberek tartották fenn – ha nem is az államot, de legalább – a nemzetet, vagy talán csak annak a 3. évezred nyitányát megélt maradékát. Magunk közé és magunkba tekintve, soha nem volt nagyobb szükségünk arra, amit Kőrösi Csoma Sándor élete példájával reánk örökített.

Kőrösi Csoma Sándor életrajzát – gondolom – minden gyermek ismeri. Tekintettel azonban arra, hogy ezt az írást nem csak gyermekek olvassák, talán nem lesz céltalan, ha röviden elsorolom életének főbb állomásait.

1784-ben született Erdélyben, a háromszéki Csomakőrösön, szegény sorsú, de hagyományos kiváltságokkal rendelkező, katonarendű székely családban. Tizenöt esztendőskorában – tanítói javaslatára – mint *szolgadiák* került a Bethlen Gábor alapította nagyenyedi kollégiumba. Ott a közép- majd a főiskola elvégzése után tanári diplomát kapott és álláshoz is jutott volna. Ő azonban angol ösztöndíjjal 1815-ben a göttingai egyetemre ment, hogy tovább képezze magát elsősorban a keleti nyelvek területén. Ekkor már elhatározott szándéka volt, hogy Belső-Ázsiába indul és megkeresi az őshazát, a magyarok ott élő maradékát. 1819-ben indult útnak gyalog, kevés pénzzel, de annál nagyobb felkészültséggel, elszántsággal. Törökországon, Iránon, Afganisztánon és Indián át Nyugat-Tibetbe jutott, de onnan a politikai helyzet veszélyessége és anyagi nehézségei miatt vissza kellett fordulnia.

William Mocroft angol kormány megbízott, aki felismerte a magyar vándorban a rendkívüli képességekkel megáldott embert, Csoma figyelmét a tibeti nyelv kutatása felé irányította, anyagi segítséget is nyújtva ehhez a munkához. Ezt követően Kőrösi Csoma Sándor kisebb megszakításokkal 1823-tól 1830-ig különböző lámakolostorok fűtetlen celláiban, óriási akaraterejével átvészelt nélkülözések közepette elkészítette a tibeti nyelv első nyelvtanát és a tibeti-angol szótárt. Ezt követően négy éven át dolgozta fel anyagát és 1834-ben mindkét munkája megjelent. 1837-ben visszatért Calcuttába, ahol az Ázsiai Társaság könyvtárának igazgatóhelyettese lett.

Mіндеzen testi és szellemi erőfeszítésnek eredményeként megszülető művek Kőrösi Csoma Sándor szándéka szerint azonban csak a felkészülést jelentették, az eszközt, amelynek birtokában és segítségével közelebb kerülhet és megvalósíthatja 23 esztendőskora óta kitűzött célját, a hite szerint Belső-Ázsiában maradt magyarok megtalálását. Ezért indult az azután 1842-ben, 58 évesen ismét Nagy-Tibet felé, az útközben maláriában megbetegedett és 1842. április 11-én Darjeelingben meghalt.

Kőrösi Csoma Sándor élete tehát, bármilyen kalandos volt, egyszerű és könnyen áttekinthető, akár egy kristály. Életének első 35 éve alatt Európában felkészült a nagy feladat teljesítésére. A rákövetkező 12 esztendőt szegény zarándokként ázsiai utazással, majd azzal töltötte, hogy hidegben, magányban tibeti nyelvet tanult a buddhista papoktól. Életének hátralévő 11 évét pedig arra szentelte, hogy sajtó alá rendezze és kiadja az összegyűjtött nyelvteni anyagot. Egyszerű élet tehát, mint ahogyan egyszerű a viszonylag hatalmas súlyú kalászt könnyedén tartó búzaszál, a madár méretéhez képest hatalmas távolságra hallatszó fülemüle ének, vagy a szinte láthatatlan, de óriási terhelést bíró pókháló. Egyszerű dolgok, de próbálja csak meg valaki utánózni, megvalósítani a búzaszál szilárdságát, a madárdal erejét, vagy a pókháló tartósságát. Ilyen volt, ilyen lehetett Kőrösi Csoma Sándor emberi teljesítménye.

Életének rövid ismertetése után lássuk e rendkívüli embert formáló hatásokat.

Mindenekelőtt a táj! Háromszék, a maga sajátos társadalmi energiáival. A Kovásznán élő Fábián Ernő – a székelyek filozófusa – mutatta ki, hogy az egykori Sepsi, Kézdi és Orbai székéből lett Háromszéknek, rendkívüli volt a szellemi kisugárzása. Ez a táj, különösen a XVII. századtól az erdélyi értelmiség kifogyhatatlan utánpótlási területének mondható. Erőteljesek voltak a német, a holland, sőt az angol szellemi központokkal való kapcsolatai.

A Fábián Ernő által „szellemi túltermelésnek” nevezett jelenség okait keresve elsősorban a megye gazdasági és földrajzi nyitottságát, a sokkal polgárosultabb délerdélyi szászvárosokkal és fálvakkal való rendszeres kapcsolatát kell megemlítenünk. A gyakori ellenségeskedések sem tudták megakadályozni a háromszékiek folyamatos gazdasági és társadalmi érintkezését a szász polgársággal és parasztsággal. De nyitottak voltak a gazdasági és társadalmi kapcsolatok kelet és dél felé, Moldva és Havasalföld irányába is. Emellett a sokat katonáskodó székelyeknek lehetőségük nyílt távolabbi területek egyben-másban fejlettebb viszonyainak megismerésére. A székely szekeresek – mint mondják – Béctől Konstantinápolyig bejárták Európát. A világot járt és világot látott ember pedig nemcsak többet tud, hanem többet is akar elérni.

Ebben a nyitott és érdeklődő – ma úgy mondanánk *mobil* – háromszéki székelységben született Csoma Sándor Magyarország Erdély nevű részén, amit akkor, a török kiűzetése után mint Nagyfejedelemséget közvetlenül Bécsből, és jórészt az osztrák birodalmi érdekek szerint kormányoztak. Csoma születésekor húsz esztendővel vagyunk a madéfalvi veszedelem után, s a székelymészárlást követően Moldvába bujdosott székelyek egy része éppen akkoriban telepedett föl Bukovinába. Az egykor kiváltságokkal járó katonáskodás a XVIII. század végén már súlyos teherterheléssel volt a székelyek számára, és ha csak lehetett igyekeztek tőle megszabadulni. A határőrszolgálattal járó, sokszor több évtizedes katonáskodás elkerülésének egyik módja a tanulás volt, s a háromszékiek nagyobb arányban éltek ezzel a lehetőséggel. Egyfajta lázadás is volt tehát, a szellemi javak felé való kitörés.

Mindezek a körülmények, a táj, a politika, a történelem széljárása bizonyára befolyásolta, igazította Csoma Sándor életpályájának alakulását, bár kétségtelen, hogy – képletesen és valóságosan is – a maga útjait járta. Nem feledkezhetünk meg azonban kiváló tanítóiról és tanáraitól, a névtelenekről és a név szerint ismertekről. Az ő kezük alól került a kis Csoma Sándor Kőrösről Enyedre, az ő tudós tekintetük előtt formálódott az ifjú Nagyenyeden, majd Göttingában. S bár korántsem osztotta Csoma minden tanára véleményét, sőt hitét az Ázsiában maradt magyarok fölkereshetőségét illetően, becsületükre legyen mondvá: egyiküknek sem sikerült elvenni a diák kedvét nagy, életrevaló elhatározásától.

Ám Kőrösi Csoma Sándor életútjának külső tényezői mellett legalább ilyen – ha nem nagyobb – jelentőséget kell tulajdonítanunk a belső, testi és lelki tulajdonságoknak. Nyilvánvaló, hogy genetikailag kiváló anyagot örökölt, mind a testi erőfeszítés, mind pedig a szellemi képességeket illetően. A szülőktől, nagyszülőktől általában az elődöktől való öröklés tekintetében hajlamosan vagyunk arra, hogy elsősorban a földi javakra gondoljunk, miközben ritkán tudatosul bennünk, milyen semmivel sem pótolható érték az, ha egészséget, szívósságot, jó szemet, jó gyomrot, jó tüdőt, idegrendszert örököltünk. Csománál mindezzel párosult a vasakarát és a szorgalom. „Én nem hiszek a lusta zsenikben” – írta valahol Kodály Zoltán, aki teste edzését, akaratának acélozását, elhatározásainak következetes véghezvitelét tekintve sok hasonlóságot mutatott Kőrösi Csoma Sándorral. Valóban, Csoma Sándor egész élete, munkastílusa ellentéte volt mai korunk ismert alakjának, a vélt vagy tényleges képességeit, ha úgy tetszik zsenialitását ujjai között elcsorgató, elherdáló „zilált lángésznek”. És bár annak idején a gyalogolás mint közlekedési forma korántsem volt olyan ritkaságszámba menő jelenség mint manapság, Kőrösi önként és szívesen vállalt, sőt nem egyszer választott több száz kilométeres útjai, továbbá a mérhetetlen önmegtartóztatásra valló étkezési és szállási szokásai a test és a lélek tökéletes összhangjáról, azonos szintű teljesítőképességéről vallanak. Hiszen Kőrösi Csoma Sándor nemcsak akkor hált a pusztá földön, ha nem akadt számára kényelmesebb fekhely, és nem csak akkor élt rízen és árpakásával dúsfított, szárított jakvérrel és fagygyúval kevert sós teán, ha nem jutott külön ételhez, hanem akkor is, mikor mint kalkuttai könyvtáros megengedhette volna magának a kényelmesebb életet s a változatosabb kosztot. Már enyedi szolgálóiak korában többször

hangoztatta, ha szóvá tették második által néha bolondériának tekintett aszkétizmusát: oly sokan parancsolnak nekem, bár a testemnek magam parancsolhassak. Hallatlanul fontos, hogy Csoma nem csupán elviselte a nélkülözéseket, hanem sok esetben maga választotta azokat. S bár aligha élvezhette különösebben a rátörő nyomorúságokat, a sivatagokban, hegyi utakon vagy a lámakolostorok celláiban ázva, fázva nem csupán végignyomorogta, nem csupán elszívta mindazt ami ezzel járt, hanem vállalta az egészét a maga elhatározásából. Ebből táplálkozhatott a testi és a lelki erőn kívül az az *erkölcsi tartás*, amit – kimondva vagy kimondatlanul – még azok is tisztelnek, példaadó jelképnek tartanak Csomában, akik nem látnak bele hősünné a nyelvészet, a keleti irodalom és történelem területein elért tudományos eredményeibe.

Aki egy kicsit is jártas nagy, megszállott utazóink sorsának ismeretében, az érdekes és tanulságos közös vonásokat fedezhet fel az útjaik során felmerülő nehézségek tekintetében. Julianus barától Kőrösi Csoma át, Vámbéry Árminon, Stein Aurélon át Domokos Pál Péterig – sok más társukkal együtt – valamennyien közelebbi, vagy távolabbi, keleten maradt véreinket keresték vagy éppen találták meg –, valamennyiüknek hasonló természetű akadályokat kellett leküzdeniük. S ha koronként változott is a veszélyek súlyossága – hiszen a rabszolgaként való eladáshoz képes a moldvai szekuritáté üldözése mégiscsak enyhébb veszedelem – akárcsak a népmesei hősöknek, keleti vándorainknak is szinte azonos forgatókönyv szerint kellett szembenézniük az eleve elrendeltetett akadályokkal. Ezek pedig: a földrajzi-éghajlati megpróbáltatások, az anyagi nehézségek – magyarán a pénztelenség –, azután a politikai veszedelmek amikhez hozzájárulnak az idegen számára különösen veszélyes nemzetiségi, vallási villongások, végül, az elért tudományos teljesítmények miatti szakmai, pontosabban nem is szakmai, hanem nagyönis alantas irigykedések, rágalomok. Szinte valamennyi keletre induló ázsiai utazónak meg kellett küzdenie ezzel az útjukba álló hétfejű sárkánnyal.

Boldog lehetett-e Kőrösi Csoma Sándor viszonylag rövid élete vége felé? Eltöltötte-e a megelégedettség, amikor 1834-ben először vehette kézbe élete két fő művét, hosszú évek kemény és összefogott munkájának eredményét, a tibeti nyelvtant és a tibeti-angol szótárt? Ezt bizony nem tudjuk. Csoma mindig szűkszavúan, férfias visszafogottsággal írt önmagáról, sohasem ömlengett, nem tárta fel érzelmeit. De mert ítélete éles, pontos és tárgyilagos volt, a hatalmas fizikai és szellemi teljesítmény fölött jogos elégedettsége mellett aligha feledkezhetett meg arról, hogy ő bizony nem ezért jött Ázsiába. S ha a tibeti nyelv és irodalom, történelem megismerésével közelebb is jutott a magyarság eredete megfigyélésének *lehetőségéhez*, a végcél tekintve, a tibeti nyelvvél töltött húsz esztendő nem állt arányban az eredménnyel.

De vajon mi a végcél? Mi adja meg az emberi élet értelmét? Az-e amit 23 éves korunkban kitűztünk magunknak, vagy az, amit emberfeletti erőfeszítéssel 50 esztendőskorunkra megvalósítunk? Levon-e valamit Kolumbusz teljesítményéből, hogy nem jutott el Indiába? Vagy Flemming nem úgy fedezte-e fel a penicillint, hogy nem sikerült megvalósítania eredeti elképzelését? Ismerve Kőrösi Csoma testi és lelki kiegyensúlyozottságát, könnyen elképzelhetjük: szerénységében is tökéletesen tisztában volt teljesítményének értékével, de tekintetét máris a következő, pontosabban az eredeti cél felé fordította. Jogos büszkeséggel küldte haza könyveinek néhány tiszteletpéldányát, nem éppen azért – írja egyik levelében – mintha föltételeznék, hogy azokat odahaza majd forgatják, hanem hogy lássák, milyen teljesítményre képes az közülük való ember. De máris indult tovább Belső Tibetbe, amely ugyan még mindig nem a végcél, de újabb lépést jelentett volna a 35 esztendővel azelőtti elhatározás megvalósításához.

Kőrösi Csoma Sándor nyelvészeti munkásságának méltatására sem helyem, sem felkészültségem. Csupán egyetlen megállapításra utalok annak felvillantására, hogy nem csupán az aprólékos, a szótárkészítés szócikküket egymásmellé rakó, sziszifuszi munkáját végezte el a kritikus angol tudományosság legnagyobb megelégedésére, de az áttekinthető, szintézisrealkotó képesség is megvolt benne. Amiről ma nyelvészek hada vitatkozik igetőveken, képzőkön és ragokon lovagolva, nevezetesen, hogy finnugor, vagy török eredetű-e a magyar nyelv, s patikamérleglen latolgatják, elemzik, miből mennyi van benne, azt Kőrösi Csoma – talán éppen a fűtetlen és ablaktalan zanglai kolostorcellából – egyetlen nagyívű pillantással meglátott és megfogalmazott. „Bátorkodom azt állítani, hogy anyanyelvem, a

magyar, közeli rokonságban van, nem szókinsében, hanem szerkezetében, a török, az indiai, a kínai, a mongol és a tibeti nyelvekkel. Minden európai nyelvben, kivéve a magyart, a törököt és a finn eredetű nyelveket, előjárók vannak, akárcsak a héberben és az arab nyelvekben, míg a mienkben, ragok és névutók találhatóak.”

Kőrösi Csoma Sándor öretlen akarattal és tiszteletreméltó tudatossággal haladt a magaválasztotta úton, a maga által kitűzött cél felé. Ha valamiben tévedett, hát az az volt, hogy nem egy emberre szabott feladatot tűzött maga elé. Eljátszhatunk a gondolattal, milyen eredményekre juthatott volna, ha a sors még engedélyez számára néhány évtizedet. Ki tudja? Talán nagy csalódásoktól, kudarcoktól menekült meg korán, 58 esztendősen bekövetkezett halálával. De minek játszunk efféle haszontalanságokkal? Kőrösi nyílegyenesen haladt a célja felé, amelyről ő sem tudta, mi sem tudjuk, milyen messzire volt tőle. De az irány helyes volt, léptei biztosak voltak, s a megtett út így is lenyűgöző, tiszteletet parancsoló.

Julianus, Vámbéry, Kőrösi Csoma Sándor ... Valamennyien elindultak az őshaza keresésére és valamennyien találtak valamit. Mindegyikük, az itt nem említettekkel együtt, fontos ismeretekkel, felfedezésekkel, feltárásokkal gyarapította a tudományt. Az őshazát azonban egyikük sem érte, mint ahogy őseink sem érték el soha a csodaszarvast. Nem is az volt a fontos, hogy azt a csodaszarvast ériék el, hanem az, hogy az elérhetetlen csodaszarvas elvezesse őket valahová.

Az őshaza hívogató és útmutató csillagnak bizonyult. A csillagok pedig – ahogyan Németh László írta – nem azért fénylenek, hogy föltétlenül elérjük őket, hanem hogy mutassák az irányt, amerre mennünk kell.

Halász Péter

Emlékezzünk a rohamkezdő honvédekre

A Budavár ostromát 1849. május 4-én elsőként megkezdő, majd május 21-én befejező debreceni 10. honvédszászlóalj tettét illő lenne emléktáblával megörökíteni. Hősiességükért Gergey előterjesztésére, Zászlójukra Kossuth Lajos a III. osztályú érdemérmét adományozta.

A Kmety-hadosztály kötelékébe tartozó 10. zászlóalj ostromkezdő rohamáról Jókai: „A köszívű ember fiai” regényében, történelmi hitelességgel így emlékezett meg: „Fél egy óraker, szép verőfényes májusi délben jött tömeges rohammal az első honvédcsoport Buda torlaszai ellen. A tizedik zászlóalj volt az. A tiszték a hadoszlop élén mind.”

Ez a valóság, mely a Viziváros Fő-utcájában, a Bomba-tértől (ma Batthyányi tér) a Lánchídig terjedő szakaszon, a magyar történelem kiemelkedő epizódjaként maradt ránk az utódokra.

A Budapest I. Jégverem utca 1. számú (I. Fő u. 9. szám) sarokházat, mint műemléket évtizedekkel ezelőtt felújították. Az épület tervei 1854-ben készültek s a telken korábban – a szabadságharc idején – a lánchídi vízműveket védő „palliszád” sáncrendszer húzódtott. Pontosabban: a Duna partjáról kiindulva, itt kezdődött a földbevert cölöpsorral megerősített védőfal.

Ez ellen a palliszád védrendszer ellen intézte 1849. május 4-én a déli órákban szuronyrohamát a Kmety-hadosztályba tartozó 10. honvédszászlóalj s ezzel a rohammal kezdődött meg Budavár ostroma.

E hadított és történelmi esemény, valamint a palliszádok helyének megörökítésére a Jégverem utca 1. számú ház falán emléktábla elhelyezését javasolom. Hadtörténelmi adatokkal pontosan igazolható, hogy a főparancsnokság előírt haditerve szerint, óramű pontossággal érkezett Kmety ezredes (majd tábornok) hadosztálya a délelőtti órákban a Császár-fürdőhöz. Onnan kivált a 10. és tartalékként a 33. honvédszászlóalj és a Bomba-térre vonultak, majd innen elindulva a 10. zászlóalj – Kmety személyes vezetése alatt – valóban valamennyi tisztjével az élén, megkezdte a szuronyrohamot a vízmű ellen.